

Igor Grdina

KARANTANSKI MIT V SLOVENSKI KULTURI

Ni dvoma: za Aristotela so bile stvari jasne: mit je zadeva pesništva oz. literature in ne zgodovinopisja. Toda svet filozofije je najprej svet misli in svet iz misli, nato pa tudi svet besed in iz besed. Tu objektivnosti ni (je kvečjemu nepristranskost, toda treba je vedeti, da je resnica po svoji naravi vselej pristranska). Zato ni presenetljivo, da se filozofska podoba stvarnosti bolj ali manj razlikuje od dejanskosti, čeprav je po drugi strani, na ravni problema resničnosti, mogoče tudi zatrjevati, da filozofija – zlasti tista, ki je kaj vredna – stvari pušča natanko takšne, kot so. Kajpak zaradi dejstva, da se jih sploh ne dotika, temveč jih zgolj opazuje in razlaga (in kadar filozofi spreminjajo svet, nujno izstopijo iz polja svoje strokovnosti, se pravi iz filozofije).¹ Zgodovina je precej drugačna: njen svet je svet dejanskosti, kajti vse je prej ali slej zgodovina (če že nič drugega ni). Seveda pa je zgodovinar v nečem blizu filozofiji: njegov svet je prav tako svet besed in iz besed. Lord Macaulay v svojem znamenitem spisu o zgodovini, ki je bil prvič natisnjen leta 1828, zato poroča o splošni sodbi, da je zgodovi-

na filozofija s primeri.² Vendar obenem opozarja, da zgodovinar ne živi samo v sferah razuma, temveč tudi domišljije. Kajti brez zgodovinarjeve imaginacije historiografije preprosto ni. Historiografije pa prav tako ni brez oz. zunaj umetnosti pripovedovanja. Knjiga, ki je nihče ne prebere, ni knjiga – četudi je zgodovina. Literatura in zgodovinopisje potemtakem nista tako zelo ločeni področji, kot se je zdelo Aristotelu. Navsezadnje tudi miti zadevajo zgodovinopisje in ne zgolj literature. V prvi vrsti seveda kot predmet, vendar prenekaterikrat še drugače: zgodovinopisje vseh časov in prostorov je polno predsodkov, "resnic" ter "večnih resnic", ki izhajajo iz mitičnega doživljanja preteklosti.

Poleg celjskega mita, ki je v glavnem omejen na literaturo in opero,³ je v slovenski kulturi najmočnejši nacionalnokonstitutivni mit karantanski (od slovenskih nedržavotvornih mitov gre omeniti mit hrepenenja v podobi Lepe Vide,

¹ To filozofi vseli vrst od nekdanj tako radi počnejo, da Karlu Marxu res ni kazalo drugega, kot da takšno ravnanje opredeli kot eminentno početje filozofov. Na ta način je bil svet filozofije jasno ločen od sveta filozofov.

² Thomas Babington Macaulay, *Odabrani essay-i*, Zagreb 1898, 4.

³ Vendar tudi grb neodvisne slovenske države ni mogel mimo celjskih zvezd. Slovenci so si očitno dobro zapomnili besede Antona Novačana, ki je o grofih oz. knezih Celjskih zapisal: "Kdor nosi zvezde v svojem grbu, ta naj se tudi dviga k zvezdam."

pretežno na ljudsko kulturo pa je omejen mit dobrega vladarja – kralja Matjaža; svojevrsten polmit predstavljajo poznosrednjeveški in zgodnjenovoveški kmečki upori, ki naj bi dokazovali permanentno revolucionarnost na podalpskih tleh, kar je bilo aktualno zlasti v obdobju 1941 – 1990). Karantanski mit srečujemo tako v zgodovinopisju kot v besedni, glasbeni in likovni umetnosti. Njegov začetek je treba iskati v intencionalno-invencionalnem interpretiranju zgodovinskih virov, ki so razmeroma natančno opisovali edinstven obred srednjeveške Evrope – ustoličevanje koroških vojvod. Otokar iz Geule ve povedati, da se je vsa stvar odvijala v slovenskem jeziku, koroškega vojvodo pa celo sinonimno označuje z jezikovno-etničnim poimenovanjem "slovenski gospod" (windische herre).⁴ Poroča tudi – čeprav vsebinsko netočno – o nekih posebnih pravicah slovenskega jezika pri srednjeveških sodnih opravilih v zvezi s koroškim vojvodo.⁵ Slovencem 19. stoletja ni bilo treba prebirati Macaulaya, ki je oznanjal, kako ima vsaka svoboda svoj poseben jezik in nacionalno obeležje,⁶ da so se afirmativno identificirali oz. "prepoznali" v srednjeveških ustoličevalcih koroškega vojvode. Jezik je bil od nekdanj najbolj nedvoumen znak pripadnosti slovenstvu in je pričeval sam po sebi o izvoru koroških svoboščin. Vrhu vsega je Veit Welzer 1523. leta zapisal, da Koroška izhaja od drugega in ne nemškega naroda ter je bila zaradi tega obdarovana s posebnimi svoboščinami in običaji.⁷ Še prej je Jakob Unrest o njej govoril kot o zares slovenski deželi. Toda: vse tovrstne oznake mora zgodovinska veda razumeti, ne sme pa vanje slepo verovati. Obravnavati jih mora v okvirih struktur zgodovinsko mogočega (in seveda tudi nemogočega), ne pa kot nekaj absolutnega. Hercen je že v 19. stoletju lepo povedal, da zgodovina sama po sebi ne gre nikamor in ob tem namignil, da se zmeraj vda najboljšemu ponudniku. Je improvizacija in v njej ni nujnostnih razrešitev (če bi te obstajale, bi bila zgodovina pravzaprav prva stopnica k futurologiji in bi bila lahko celo koristna, ne samo vznemirljiva!), čeprav morda premore kakšne relativno veljavne zakonitosti, ki pa so najbrž še manj predvidljive od rezultatov verjetnostnega računa (ta vendarle

sloni na dogovorjeni enotni logiki, medtem ko zgodovinsko dogajanje na "interakciji" različnih osebnih in skupinskih logik). Poleg tega se je treba zavedati, da tudi pisani viri niso nič drugega kot "slike" oz. "podobe", se pravi besedne interpretacije videnj dejanskosti. In še naprej: vsak čas piše svojo zgodovino, marsikateri celo čisto na novo. Večne zgodovine in zgodovine za večnost ne more biti. Macaulay se je po vsej pravici čudil tistim, ki so slepo zaupali vsakemu antičnemu piscu. Res je Ranke zahteval, da zgodovinar pove, kako je v resnici bilo – a potem bi bilo mogoče eno samo pripovedovanje zgodovine! Takšno stališče pa je Macaulay zavrnil kot abstraktno: nobena "podoba" ni identična s svojim pralikom – in to zato (kot ugotavlja v našem času Paul Veyne), ker nam jo nekdo prikazuje. Pripoved namreč stvari nikoli ne pušča takšnih, kot so, ker je nasledek bodisi pripovedovalčeve intence bodisi njegove invencije (ali pa obeh hkrati). Njena resnica ni toliko v zvestobi dejanskosti kot v prepričljivosti, ki sloni na koherenci povedanega. Pripoved ima vselej neko svojo logiko (omogoča jo "večglasje", ki je po M. M. Bahтину značilnost novoveške pripovedi: pripovedna "polifonija" omogoča koherentnost zelo neenotnih elementov v tekstnih okvirih), medtem ko dejanskost vsebuje tako logičnosti kot neložičnosti, tako kozmos kot kaos. Historiografska pripoved se od fikcijske loči samo po tem, da vsebinsko ni v nasprotju z dognanji zgodovinske kritike oz. rezultati raziskav temeljnih zgodovinskih znanosti (paleografija, kronologija, diplomatika itd.), ki so jih nekateri ne ravno ostroumni ljudje označili za "pomožne" (a v njih – in zgolj v njih – je mogoče iskati znanstvenost zgodovine: zgodovinopisje kot znanost pa je itak mit!).⁸

Čeprav ima Karantanija v slovenski historiografiji vidno mesto od Antona Tomaža Linharta (1756 – 1795) dalje, v njenih okvirih vse do nastopa Boga Grafenauerja (1916 – 1995) ni bila povzdignjena v pravi nacionalni mit. O njej se je sicer razmeroma dosti razpravljalo (Josip Valentin Gruden, Milko Kos, Josip Mal, Ljudmil Hauptmann), vendar v kontekstu kolikor mogoče nepristranskega raziskovanja preteklosti Sloven-

⁴ B. Grafenauer, *Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev*, Ljubljana 1952, 86.

⁵ B. Grafenauer, n. d., 90; 161 in dalje.

⁶ Tl. B. Macaulay, n. d., 20.

⁷ B. Grafenauer, *Karantanski temelji koroške vojvodine. Zgodovinski časopis* 31, Ljubljana 1977, 136.

⁸ Popolnoma jasno je, da je glavna stvar pri pripovedovanju zgodovine kot zgodovine pripovedovalčeva etika: uporaba oz. obvladovanje takšnih in drugačnih diskurzivnih strategij omogoča zelo učinkovito predstavljanje fikcije kot nefikcije. Stvarnost se sama ne more obraniti inteligentnega polasčevalca.

Laplankani vojvodski prestol.

Dan, 6. 7. 1914

ker so koroški Nemci sami zabiti –
so mislili, da mora biti tudi vojvod-
ski prestol zabit.

cev in z njimi poseljenega prostora. Narodotvor-
na ideologija je še ostajala ob strani. Teorija
Ljudmila Hauptmanna o kosezih kot Hrvatih je
takšno ideologijo celo onemogočala. Značilno
je teolog in zgodovinar Josip Valentin Gruden
(1862 – 1922) svojo domišljijo v zvezi s Karanta-
nijo sprostil v povesti Na vojvodskem prestolu
in je ni mešal v historiografijo. Grafenauer, ki je
leta 1952 lansiral na knjižni trg sila obsežen trak-
tat z naslovom Ustoličevanje koroških vojvod in
država karantanskih Slovencev, pa je zgodovi-
narsko razpravo o otroški dobi slovenske zgo-
dovine premaknil tudi v območje narodotvor-
nega mita. Da je bil ta korak povsem zavesten,
dokazuje vzporedni nemški naslov teksta, ki je
pomenljivo drugačen od slovenskega in se glasi
Die kärntner Herzogseinsetzung und der Staat
der Karantanerslawen!⁹ Grafenauerjev priljub-
ljen konjiček je bil vse od njegovih študijskih let

dalje dokazovanje, da je Karantanija oz. Koroška
tako rekoč od Adama in Eve (se pravi od kralja
Sama) slovenska. Opravka imamo kajpak z mi-
tom za "notranjo uporabo": navzven je Grafena-
uer vseskozi skušal ostati spodoben zgodovinar
(kot tak je npr. ognjevit polemiziral z nemški-
mi miti o koroški zgodovini). Kadar je pisal za
"veliki svet", se nikoli ni spozabil tako daleč, da
bi – denimo – vlekel drzne paralele med kmeč-
kimi upori in revolucionarno narodnoosvobo-
ditelno vojno 1941 – 1945, kar je na zelo grote-
sken način počel leta 1966 v nekem spisu, ki je
bil namenjen zadovoljevanju domačih ideološ-
kih potreb: "Končno še glede vojaške organiza-
cije: ta ima /v poznosrednjeveških in zgodnje-
novoveških kmečkih uporih/ po poročilih, ki jih
imamo o Koroški, celo tako daleč podobne po-
teze, da srečamo tam 'govornika', ki bi ga lahko
vzporedili s politkomisarjem partizanske vojaš-
ke organizacije /v 2. svet. vojni/."¹⁰ Na drugi stra-

⁹ Ta zelo neekonomično strukturirana (da ne rečem
zmedeno nestrukturirana) knjiga je klasičen primer,
kako se zgodovina ne piše: večinoma gre za hlastno do-
kazovanje, vendar ni vselej čisto jasno česa (najbrž
dvojnega naslova!).

¹⁰ B. Grafenauer, Osvobodilna fronta – dedič svobodo-
ljubnih in naprednih gibanj v zgodovini slovenskega
naroda, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja 6,
št. 1-2, Ljubljana 1966, 228. Grafenauerjevo misel o

ni je kajpak simptomatično Grafenauerjevo nasprotovanje upodobitvi koroškega knežjega kamna na slovenskih bankovcih v izjavi za avstrijsko televizijo: v domovini je mož zelo ekskluzivistično reklamiral zgodnjesrednjeveško karantansko zgodovino kot zgodovino slovenske državnosti, nato pa se je v tujem avditoriju namenjenih mislih upiral simboličnemu poudarjanju kontinuitete med nekdanjostjo in sedanjostjo...¹¹ Z miti je pač križ – in samo en križ je še večji: biti brez njih. Brez njih države preprosto ne morejo: misel, da je današnje življenje z zgodbami o bleščeči zgodovini ("iz roda v rod duh išče pot": moderni narodi, ki v najboljšem primeru obstajajo par stoletij, vsi po vrsti premorejo svoje "tisočletne sanje"!)) kaj boljše kot brez njih, je v vzhodni Srednji Evropi ter v globelih in na vrhovih Balkana še posebej čvrsto zakoreninjena. Tu brez zgodovine oz. izven nje sploh ni mogoče živeti. Celo najmlajša evropska narodnost – tj. avstrijska – se utemeljuje predvsem na zgodovinski izkušnji. Slovensko občutenje sveta in slovensko "lastninjenje" preteklosti podalpskega prostora torej ni nič posebnega. Je pa v očeh tujine seveda nadvse lepo izgledati vzvišen nad "šege in navade" svojega okolja (ali s pesniško oznako Tomaža Šalamuna: nad "podobe svojega plemena") – in zato ni čudno, da je najpomembnejši zgodovinarski ustvarjalec slovenskega državotvornega karantanskega mita Bogo Grafenauer nasprotoval njegovim logič-

nim nasledkom v modernem življenju.¹² Že Oscar Wilde je ugotovil, da je važno biti resen... Mitov vendar ni mogoče improvizirati!

Karantanski mit je v slovenski literaturi navzoč od prve polovice 19. stoletja dalje. Že France Prešeren (1800 – 1849) je v svoji lirsko-epski pesnitvi Krst pri Savici mimogrede omenil krvave boje, ki so se na Koroškem in Kranjskem vneli ob pokristjanjevanju. V Sonetnem vencu in Zdravljici je precej nedvoumno pojasnil, da so ti dogodki pomenili nacionalno katastrofo. V Zdravljici namreč govori o tem, kako sta "oblast in z njo čast" nekoč bili slovenska last, sedaj (tj. v času nastanka besedila – 1844) pa nista (hkrati v tej svoji himnični utopiji ob kozarčku rujnega, se pravi v ozračju, nasičenem z "realistično romantiko alkoholnih hlapov", napoveduje, da to enkrat spet bosta), medtem ko v Sonetnem vencu zatrdi, da se je žalostna doba nesvobodne slovenske zgodovine začela z domačimi razprtijami, ki so vodile v podložništvo Frankom (omenja se "Pipinov jarem"). To seveda lahko pomeni zgolj zgodnjesrednjeveške krščansko-poganske boje, ki so bili po pesnikovem mnenju tako krvavi, da bi v njih prelita kri napolnila jezero. V Krstu pri Savici je prikazan zlom poslednjega odpora poganov, njihov fikcionalni voditelj Črtomir pa se potem prilagodi novi stvarnosti in postane duhovnik. V časih sile je pač najvažnejše preživeti – in že Machiavelli je dal vedeti, da se domovina ne brani samo s častjo, temveč tudi s sramoto. Pomenljivo je pesnik svojega "junaka" nazadnje poslal oznanjat krščanstvo med ljudi onstran meja Slovencev: težko preizkušnim rojakom Črtomir s posledicami svoje spreobrnitve prizanese (v Uvodu h Krstu pri Savici pe-

zvezah med kmečkimi upori in narodnoosvobodilnim bojem je pozneje v svojem značilnem slogu zagovarjal Franček Rudolf v Kratki zgodovini Slovencev.

¹¹ D. Mihelič, Bogo Grafenauer – utrinki iz življenja in dela, Grafenauerjev zbornik, Ljubljana 1996; 33 (opomba št. 67). Treba je reči, da si danes nekateri ljudje na vse kripnje prizadevajo ustvariti mit Boga Grafenauerja kot velikega zgodovinarja. Njegovi nazori o stroki naj bi bili domala identični z mislimi Arnalda Momigliana (prim. pisanje O. Lutharja z naslovom Moč in odgovornost, Grafenauerjev zbornik, str. 169 in dalje), kar je seveda gromozansko pretiravanje: Grafenauer je kvečjemu slovenski Martin Wutte. Najbolj čuden prispevek v omenjenem zborniku pa prihaja izpod peresa Janka Prunka (Bogo Grafenauer – profesor zgodovine na Filozofski fakulteti v Ljubljani): v njegovem pričevanju srečujemo Grafenauerja iz marcipana, ne iz krvi in mesa. Prunk nas prepričuje, kako odprt in prijateljski naj bi bil Grafenauer (še posebej v svojih poznih letih, ko je Prunku svetoval pri ponesrečeni etnocentristični knjigi Slovenski narodni vzpon), vendar je ta marsikomu ostal bolj v spominu kot skrajno netoleranten človek, ki je drugače mislečim na najbolj grob način mašil usta; univ. doc. dr. Janezu Peršiču je npr. na kolokviju, prirejenem v spomin Milka Kosa (Ljubljana, december 1992), avtoritarno ukazal: "Vi pa k'r tih 'bod'ite!"

¹² Ironija usode je, da je Slovence, ki se v boju za svojo nacionalno emancipacijo dolgo skorajda niso sklicevali na zgodovino (pač pa na naravno pravo), prav "veliki svet" zapeljal v brskanje za državotvornimi miti: Italijani so jili večinoma razglašali za manjvredne ljudi brez zgodovine, pa tudi mnogi Nemci o njili niso imeli dosti boljšega mnenja. Zato je bilo slovensko "olastnjenje" davne karantanske zgodovine povsem "naravna" reakcija in se mu ne gre čuditi. Zelo duhovito se je na vsesplošno podcenjevanje Slovencev v zgodovini odzval Janez Menart, ki je svojemu narodu v pesmi Horoskop napovedal imenitno prihodnost: "... In ko ves svet zbledi v rumeni senci, ostanejo le še Kitajci, Židje in Slovenci."

Postrežba v hotelu Avstrija.*)

Risal Henrik Smrekar.

Natakarji se sicer menjajo, toda Slovanom ostane vedno le stari, suhi, drago plačani ričet.

*) Prinašamo risbo, ki je bila zaplenjena v 2. števil. „Kurenta“.

Kurent, 16. 12. 1918

snik pove, da šteje za agresorje kristjane, medtem ko se pogani samo branijo: bratski spor in razdor med Slovenci naj bi torej po njegovem zakuhali pristaši nove vere!... Tega mnogi katoliški Slovenci niso opazili in so to pesnitev razumeli kot apologijo svoje vere in svojega videnja nacionalne zgodovine (sprejem krščanstva naj bi Slovencem samo koristil, ker je pomenil vključitev v zahodno civilizacijo in kulturo: to naj bi uvideli celo voditelji poslednjih poganov!). Vendar takšna interpretacija ne vzdrži resne kritike: frajgajstovski pesnik je imel Krst pri Savici za metrično vajo, ki mu naj zagotovi uspeh med kranjsko duhovščino...¹³

Jovan Vesel Koseski (1798 - 1884), ki je v svoji bombastični odi Slovenija cesarju Ferdinandu že leta 1844 zastavil javno besedo za združitev vseh rojakov in bil med narodnjaki zato deležen naravnost nepredstavljivega oboževanja, je interpretacijsko manj zahteven. Njegova misel je povsem jasna: v pravkar omenjeni verzifikaciji je pojasnil, da sodijo karantanski knezi v slovensko zgodovino (omenjata se Borut in Ketumar). Razsvetljenski literat in zgodovinar Anton Tomaž Linhart je očitno bil zelo uspešen pri prepričevanju elite svojih rojakov, da živi severno in južno od Karavank en etnos in se - vsem dialektalnim razlikam navkljub - govori en jezik (v petdesetih letih 19. st. je takšno gledanje sprejela tudi cesarska oblast). To so sicer vedeli že protestanti 16. stoletja, zlasti oče slovenske književnosti Primož Trubar (vendar tudi deželni stano- vi, ki so tako na Kranjskem kot Koroškem in Štajerskem finančno podprli natis Svetega pisma v enotnem slovenskem knjižnem jeziku - v mislih imamo kajpak Dalmatinovo Biblijo iz leta 1584, ki jo je celo ihtavi protireformator, 9. ljubljanski škof Tomaž Hren, ohranil za potrebe svojih duhovnikov v župnijah na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem), novo pa je bilo, da je enotna tudi zgodovina obeh prostorov. Seveda je treba poudariti, da je prve korake v to smer naredil že Valvasor, ki je v 17. stoletju v Slavi vojvodine Kranjske pisal tudi o ustoličevanju koroških vojvod (nanj se kot na svoj vir za Krst pri Savici sklicuje Prešeren). Toda njegove pobude so bile dežel- nopatriotične (težnja povečati pomen Kranjske na račun sosednjih dežel), ne nacionalistične.

Anton Aškerc (1856 - 1912) se je v generalnem strinjal s Prešernovo "sliko" nacionalne

zgodovine: некоč so bili Slovenci svobodni, sedaj pa niso. In spet je doba svobode povezana s sivo karantansko davnino, ki jo simbolizira knežji kamen. Aškerc se je v 7. pesmi svojega znamenitega baladnega venca Stara pravda (1888) posvetil prav tej temi: knežji kamen velja pesniku za edino pričo nekdanjih časov slovenske svobode (omenjajo se knezi Borut, Gorazd in Ingo - ta naj bi bil poslednji narodni vladar, vendar je bil v resnici salzburški misijonar). Besede PRAVDO BRANY VDOVE (in ta vdova je Aškercu kar domovina), ki jih je na vojvodskem stolu "prebral" Urban Jarnik (v resnici gre seveda za mistifikacijo), so v duhu pesniških svoboščin "prenešene" na knežji kamen, ne manjka pa niti aktualizacija: duh nekega kmeta sprašuje pozneje rojenega "kuma Stojana", kdo zdaj brani "pravdo" domovine in govori:

*"Mi iz polnih skled obedovali,
a vam še ne dajo kosti!"*

*Kdaj izpolni se napis na kamnu?
Da duh bi moj mir že objel!
Kdaj, vi bratje..."*¹⁴

Pozneje je Aškerc tudi upesnil sam obred ustoličevanja, vendar je njegova pesnitev Knez Volkun (1906) običala na pol poti med verzificirano zgodovino in poezijo. Seveda pesnik ni pozabil poudariti:

*"Svoboden mora biti Korotan,
ostati neodvisen od sosedov!
Pradedje naši so zasedli zemljo
in nam jo izročili. Mi sami
jo izročimo kdaj otrokom svojim..."*¹⁵

medtem ko je krščanske misijonarje označil za "vojake v svetih haljah",¹⁶ ki bodo enkrat izpod obleke potegnili meč in zatrli karantansko svobodo. Aškerc je tedaj pač že zavrgel svoj duhovniški poklic (za človeka, ki je izšel iz skromnih podeželskih razmer, je pomenil vstop v bogoslovje še v 2. polovici skorajda edino jamstvo za družbeni vzpon) ter se povsem pridružil stališču pisatelja in zgodovinarja Janeza Trdine (1830 - 1905), ki je salzburške duhovne imel za agente in vohune bavarske vlade.¹⁷

¹⁴ A. Aškerc, *Zbrano delo I*, Ljubljana 1946, 137.

¹⁵ A. Aškerc, *Zbrano delo IV*, Ljubljana 1989, 15.

¹⁶ A. Aškerc, n.d., 12.

¹⁷ J. Trdina, *Izbrano delo I*, Ljubljana 1971, 300.

¹³ Prešeren, *Poezije in pisma*, Ljubljana 1964, 334.

Razumljivo je, da pri katoliških piscih takšna stališča niso ostala brez odziva. Josip Valentin Gruden je že leta 1901 pod psevdonimom I. Selan objavil "povest iz slovenske starodavnosti" Na vojvodskem prestolu.¹⁸ Literarno je besedilo docela nepomembno, toliko zanimivejše pa je idejno: "grabežljivi Franki" so zgolj posvetni plemiči, medtem ko so tujerodni kleriki ljudomili, da je kaj, in spreobračajo Karantance le na miren način. Povest je postavljena v čas legendarnega kneza Inga, ki je zelo vdan novi veri in tudi sam trpi zaradi nasilnosti tujcev. Ti niso povsod označeni s historičnim imenom Franki, temveč so marsikje preprosto Nemci! Seveda je vladarska instanca (Karel Veliki) prikazana kot skrajno pravična; pisatelj je pravzaprav hotel izpovedati misel, ki je bila v slovenski katoliški politiki aktualna okoli leta 1900: narodnih težav ni kriva država (še posebej ne cesar), temveč tisti, ki jo nepravilno upravljajo, se pravi Nemci... Gre torej za kostumiran tendenčni spis, ki tudi strogo ločuje pokristjanjevanje Karantancev in izgubo njihove politične samostojnosti. Ta dva pojavi naj ne bi bila vzročno-posledično povezana. Osrednji lik Grudnove povesti je predzadnji karantanski knez Stojmir, čisto na koncu pa je opisano njegovo ustoličenje. Vendar si je pisatelj dovolil velik anahronizem, saj je v zgodbo z začetka 9. stoletja vključil ustoličevalni obred v obliki iz visokega srednjega veka. Knez Stojmir je bil v njegovi domišljiji tudi ustanovitelj ojskega samostana...

S kostumirano aktualistično pripovedjo je leta 1917 slovenskemu bralcu postregel tudi Peter Bohinjec (1864 - 1919). Katoliška bukvarna v Ljubljani je sredi viher prve svetovne vojne lansirala na knjižni trg njegovo sila obsežno povest Svetobor, ki se odvija ob koncu 11. stoletja. Koroška se v tem tekstu prikazuje kot ena osrednjih slovanskih dežel, posebno poudarjene pa so njene zveze s Češko in Hrvaško. Spet se Nemci slikajo kot sovražnik številka ena: Slovanov so se lotili po načelu deli in vladaj, vendar njihovo kovarstvo samo ustvarja slovanske mučenike. Duh časa je zahteval, da tudi Italijani nastopijo v negativnih vlogah, najzanimivejše pa je to, da je najbolj neustrašna oseba v pripovedi ženska, kar je prav tako aktualizem, saj je med vojno na-

rod, domovino in kar je še takšnih "večnih vrednot" predstavljal predvsem lepši spol. Posebna kuriozita povesti je opis ustoličenja koroškega vojvode Liutolda Eppensteinskega, ki mu prisostvuje sam cesar Henrik IV. (vladar je v spremstvu, ki stopa h kmetu ustoličevalcu na knežjem kamnu: tudi to ni brez simbolnega pomena - slovenska pravica je višja instanca od krone!). Avtor ne pozabi zapisati: "Ves slovenski svet in cvet nešteti korotanskih odličnikov se je zbral na Gosposveškem blatu, da pozdravi svojega vojvodo, da mu razodene svoje pravice in odpre svoje prošnje."¹⁹ Historičnih neverjetnosti pa s tem še ni konec: kristjani so zelo strpni do poganov, ki se lahko kot taki celo deklarirajo v javnosti. Bohinjec opisuje domače krščanske oblastnike v precej idealizirani obliki, saj je znano, da ti poganstva v resnici niso tolerirali. Tudi v njegovem tekstu še ima cesarska legenda svoj prostor: čeprav je cesar po jeziku Nemec, Karantanci zaupajo vanj. Vse to je davek aktualnim potrebam časa: leta 1917 so se Slovenci že povezovali ne glede na strankarske in deželne plotove ter nastopali vse bolj enotno; nikogar niso hoteli apriorno izločevati iz narodne sloge... Hkrati so še verjeli v dobronamernost prestola in žezla.

Po katastrofi Jugoslavije na koroškem plebiscitu leta 1920 pride do ubiranja zelo elegičnih tonov v literarnih obravnavah karantanskega mita. Gosposvetsko polje se doživlja kot "slovensko Kosovo" in postane hvaležna metafora za izražanje narodovih kolektivnih frustracij. Pensiški glasnik "tužnega Korotana" Fran Eller (1873 - 1956), ki je bil po poklicu univerzitetni profesor finančne vede, po srcu pa tenkočuten lirik, je npr. napisal sonet Vstoličenje (besedilo je bilo objavljeno šele 1947. leta):

*"Bilo je blizu pred pol tisoč leti.
Pradedje stali naši spet so zbrani,
da vojvodo po šegi davno dani
na prestol dvignejo pri Gospe Sveti.*

*Pa reče plemič kmet svoj govor znani:
'Kdo je, ki bliža nam se v bojni četi?
Je on mož pravi, mož za dom naš vneti,
da ščiti pravdo, da nam vdove brani?*

*Bo vladal modro, vsej deželi dika,
v blaginjo narodu in srečo jasno?
To zdaj z besedo potrdi naj glasno,*

¹⁸ Povest je izhajala v ljubljanski reviji Dom in svet leta 1901 (strani 10-18, 76-85, 136-145, 202-210, 265-269, 328-337, 399-406). Za informacijo o pravem avtorju se zalivaljujem dr. M. Hladniku.

¹⁹ P. Bohinjec, Svetobor, Ljubljana 1917, 50.

*preden si plašč bi vojvodski odgrnil." -
In knez - kako kmetiču je odvrnil?
'Kmet, ne razumem tvojega jezika.'"²⁰*

Tudi zgodovinska (odgovor vojvode na tožbo t. i. slovenskega moža v zadnji vrstici) in psevdozgodovinska (posebno poudarjanje pravice za vdove, ki naj bi bilo vklesano celo na vojvodski stol)²¹ dejstva so pesniško svobodno uporabljena za izražanje "slovenske boli". Le homerska natura generala pesnika Rudolfa Maistra-Vojanova (1874 - 1934), ki je leta 1918 in 1919 postavil slovenske mejnike proti nemškemu delu Štajerske, se ni vdajala pesimizmu. V njegovi pesmi Gosposvetska straža, ki je za pesnikujočega vojaka vsekakor čisto spodoben literarni dosežek, namreč stoji zapisano:

*"Od Labuda do Baškega jezera
je naša straža stala.
Je včas iz src in včas iz pušk zapelo
in tam pri Vovbrah, tam ob krškem bregu
je v naših vrstah rdeče zacvetelo
zdaj v klasju, zdaj v božičnem snegu
za našo Gospo sveto.*

*A v letu dvajsetem so nam Gospo
iztrgali z lažjo
in v naših okencih so nageljci
zajokali -
iz novih cvetov pa jim vdarja vera,
da še bo Gospa sveta zvala."*²²

Oton Župančič (1878 - 1949) je med drugo svetovno vojno pisal, kako Gospa Sveta bdi "nad svojim spečim ljudstvom"²³ in prav tako med vrsticami napovedoval zadovoljitev slovenskih nacionalnih aspiracij (kakor so si jih predstavljali inteligentje v narodnem središču). V tistih težkih časih je literatura skušala služiti tudi dvigovanju morale in se je zato pogosto vdajala povsem nekritični veri v boljši svet po vojni.

Po letu 1945 je vrhunska slovenska literarna ustvarjalnost pri obravnavi karantansko-koroškega kompleksa kmalu postala zelo pesimistična. Iredentistični podton, ki ga je bilo mogoče srečati pred drugo svetovno vojno in med njo, je iz nje povsem izginil. Janez Menart (rojen 1929) v pesmi Droh, ki je njegova refleksija o popotovanju z avtomobilom po Koroški leta 1954, med drugim zapiše:

*"Tam je Gospa sveta,
tam za železno ograjo
kamen prastari pravi:
PRAVDO BRANY...*

V šipi se vžge cigareta. /.../

Eče bi ded naš ne segrešil...

*Šipa je prazen, bel TV ekran:
iskro, nemirno sneži.
Zadaj v temo Gospa sveta beži,
spredaj je smer Karavank."*²⁴

Karantansko-koroški kompleks je postal ena najtrdnejših postavk tragičnega doživljanja slovenske zgodovine. Dežela na severni strani Karavank se je Slovencem znotraj jugoslovanskih meja zdela kot za zmerom izgubljena zemlja. Takšna občutja je najbolj jedrnat izrazil Ervin Fritz (rojen 1940), ki v pesmi Obisk na Obirskem pravi:

*"Le še tu in tam kdo po slovensko pogrkuje.
Mislim sem, da sem na našem. A prišel sem na tuje. /.../*

*Gledam hribe in nagrobnike. Še vsi naši.
A slovenstvo? Kam je šlo? - Po riti k maši!*

*Stiska me od tesnobe, neznane, a le znane:
kaj bo, ko bo Obirsko tam, sredi Ljubljane."*²⁵

Seveda takšnih misli niso mogli biti tudi zamejski Slovenci, ki so vsem težavam manjšinskega življenja navkljub razvili spoštovanja vredno literarno dejavnost. Zlasti umetniško

²⁰ F. Eller, *Znane in neznane poezije*, Celovec 1995, 86.

²¹ Sicer pa je moralo vojvodovo spremstvo kmetu ustoličevalcu zatrditi, da bo novi oblastnik varoval vdove (tako poroča Otokar iz Geule).

²² Rudolf Maister-Vojanov, *Pesmi*, Maribor 1988, 72. General Maister, ki je bil eden od poveljnikov v jugoslovanski poznapomladanski ofenzivi proti avstrijskim četam na Koroškem leta 1919, se nikakor ni mogel sprijazniti s "poštenostjo" plebiscitnih rezultatov.

²³ O. Župančič, *Zbrano delo III*, Ljubljana 1959, 139.

²⁴ J. Menart, *Statve življenja*, Ljubljana 1981³, 196.

²⁵ E. Fritz, *Radoživost*, Ljubljana 1989, 369. Pesem je bila prvič natisnjena v Fritzevi zbirki *Slehernik* 1987. leta. Avtor se ne izogne namigovanju na po njegovem usodno zvezo med krščansko vero in ugašanjem slovenstva (glej predzadnjo kitičico). Očitno meni, da je tudi Cerkev pripomogla k žalostnemu stanju na Koroškem, kjer naj bi bili samo še (nagrobni) kamni slovenski. Besede o Obirskem sredi Ljubljane pa so odziv na raznarodovalne poskuse v socialistični Jugoslaviji.

„Zibelka slovenstva.“

Risal M. Gaspari.

Slovenija: „Ljubi stric, prosim, spodite vendar tega nerodneža iz moje zibelke!
 Srbin: „Boga mi, ven iz zibelke!“

Kurent, 30. 1. 1919

konservativni ustvarjalci so v karantanski zgodovini videli pomemben vir svojega navdiha. Med njimi je treba na prvem mestu omeniti duhovnika Metoda Turnška (1909 – 1976) in njegov obsežni dramski opus (s karantanskim mitom se srečujemo v treh njegovih igrah: Država med gorami, 1948; Kralj Samo in naš prvi vek, 1959, Krst karantanskih knezov, 1968). Jože Pogčnik je o njegovem delu zapisal: „Prvobitni

njegovi zanimanji sta bili verska in narodopisna problematika. To je ostalo v jedru njegovega leposlovnega prizadevanja./ /.../ Drame so pisane v oblikovno izdelanih enajstercih in kultiviranem jeziku, manjka jim pa ustrezna dramaturška zgradba, zato so bolj dramatizirane pripovedi, kakor resnične drame. Njihova notranja značilnost je težnja k monumentalni teatraličnosti. /.../ Ta je v službi narodno obrambnih in etično

spodbudnih namer, saj gre za vzbujanje vtisov o nekdanji slovenski veličini in zgodovinski pomembnosti/.²⁶ Lev Detela pa je sodil: "Njegovo /= Turnškovo/ literarno delo je sicer velikokrat naivno, črnobelo, romantično, patetično in idealizirano, kljub temu pa ga krasi nekak ljudski in folkloristični čar."²⁷ Literarnozgodovinske oz. literarnokritične oznake Turnškovih prizadevanj očitno izdajajo neko zadrego: soočene so z razmeroma obsežnim, a umetniško komaj pomembnim opusom, ki ga ni mogoče prezreti, vendar tudi ne razglasiti za "večno vrednoto".

Karantansko zgodovino je tematiziral tudi Lev Detela (rojen 1939). Avtor, ki je drugače vse prej kot literarno neambiciozen, se je v romanu *Stiska in sijaj slovenskega kneza* (izdan 1989) v dobršni meri prilagodil širokim bralskim krogom. Poleg različnih zunanjih razlogov (delo je namreč nastalo na podlagi razpisa Mohorjeve založbe, ki skrbi v prvi vrsti za široke bralske kroge in ne za elitne recipiente) je Detelo k takšnemu načinu pripovedovanja silil tudi osrednji problem teksta, ki vsaj posredno zadeva vsakega Slovenca: pisatelj namreč obravnava začetek srednjeveškega pokristjanjevanja vzhodnoalpskega prostora. Vprašanje, ali je bil sprejem nove vere v 8. stoletju za Slovence pozitivno ali negativno dejstvo, se je v obdobju nacionalizma (tj. v 19. in 20. stoletju) vsililo kot travmatično zgodovinsko vprašanje, saj je krščanstvo prišlo v Karantanijo sočasno z izgubo politične neodvisnosti, temu pa je kmalu sledila prevlada germanskega elementa nad slovanskim na obsežnem ozemlju od Donave na severu do Gosposvetskega polja na jugu. Če je torej Karantanija bila slovenska država, česar ne zatrjujejo samo literati, temveč tudi čisto resni zgodovinarji (z neizogibnim Bogom Grafenauerjem na čelu in začetju), je uveljavitev krščanstva v njej pomenila nacionalno katastrofo takšnega obsega, da je ne odtehtajo nobeni blagri kulturno-civilizacijskega napredka, ki jih je prinesla vključitev vzhodnoalpskih pokrajin v okvire evropskega Zahoda. Zato se ni čuditi, da so katoliški pisatelji in nekateri zgodovinarji (Franc Kos je npr. ostro kritiziral Janeza Trdino in njegovo razlaganje, da so bili salzburški misijonarji agenti bavarske vlade) zelo poudarjali razliko v ravnanju cerkvenih in posvetnih ustanov (posebej očitno je to v Grudnovi povesti Na

vojvodskem prestolu; v Bohinjčevem Svetoboru se tuji fevdalci ne ustrašijo niti umora visokega cerkvenega dostojanstvenika!) ter med sprejemom krščanstva in izgubo karantanske neodvisnosti niso videli vzročno-posledične zveze. Deteli se to "podedovano" vprašanje ne zdi kdove kako aktualno (vendar ga nakazuje v besedah pogankega čarovnika, ki pravi: "Vem samo eno... Da ste /misijonarji/ tujci in da ogrožate našo samostojnost..."²⁸) in se očitno hoče rešiti tradicionalnih shem razmišljanja. Sicer pa je pisatelj z uporabo "vložene" pripovedi – glavnik njegove knjige predstavlja fingirani "rokopis" nekega misijonarja s srede 8. stoletja – prevladujoče (prokrščansko) mišljenjsko "enoglasje" tudi logično utemeljil: oznanjevalec nove vere, ki naj bi bil avtor pričevanja iz sive davnine, pač izhaja z ene od "zainteresiranih" oz. "prizadetih" strani in nikakor ne more biti nepristranski v svojih sodbah; zanj pozitivno poslanstvo Kristusovih nauk ne more biti pod vprašajem. Tako gre iskati sporočilo Detelovega romana predvsem v misli, da za narodne težave niso krivi zgolj tujci – kakor so bili pri katoliških avtorjih dotlej (Gruden, Bohinjec; v dobršni meri je z njima na isti valovni dolžini tudi liberalno misleči Aškerc) –, temveč v prvi vrsti domači ljudje (vendar ne tisti, ki so krščanske vere, kakor se je namigovalo pri Prešernu, ki je za netilce bratskega spora v Krstu pri Savici nedvoumno označil kristjane in jim nadel zelo pomenljiva imena: zgodovinsko izpričani Valtunk je npr. postal Valjahun, kar bralca seveda takoj spomni na grozodejstva Atilovega ljudstva; pri Deteli so – poleg divjih Obrov – najbolj problematični ljudje ksenofobični pogani s čarovnikom Bistroidom na čelu, saj ne razumejo "znamenj časa").

V času prevlade modernističnih literarnih paradig (od druge polovice petdesetih let dalje), ki so jim sledile še postmodernistične, na Slovenskem ni prišlo do izrazitejšega podiranja ali relativiziranja karantanskega mita (zato pa so bili toliko bolj "na udaru" drugi miti, npr. celjski). Precej šibak poskus v tej smeri je mogoče najti v parodični "legendi o strukturi" z naslovom *Kratka zgodovina Slovencev*, ki jo je leta 1990 na knjižni trg lansiral Franček Rudolf (rojen 1944; za "Weltanschauung" tega avtorja je zelo značilna izjava, da je pri pisateljstvu najvažnejša stvar varnost pri delu!). Naslov seveda evo-

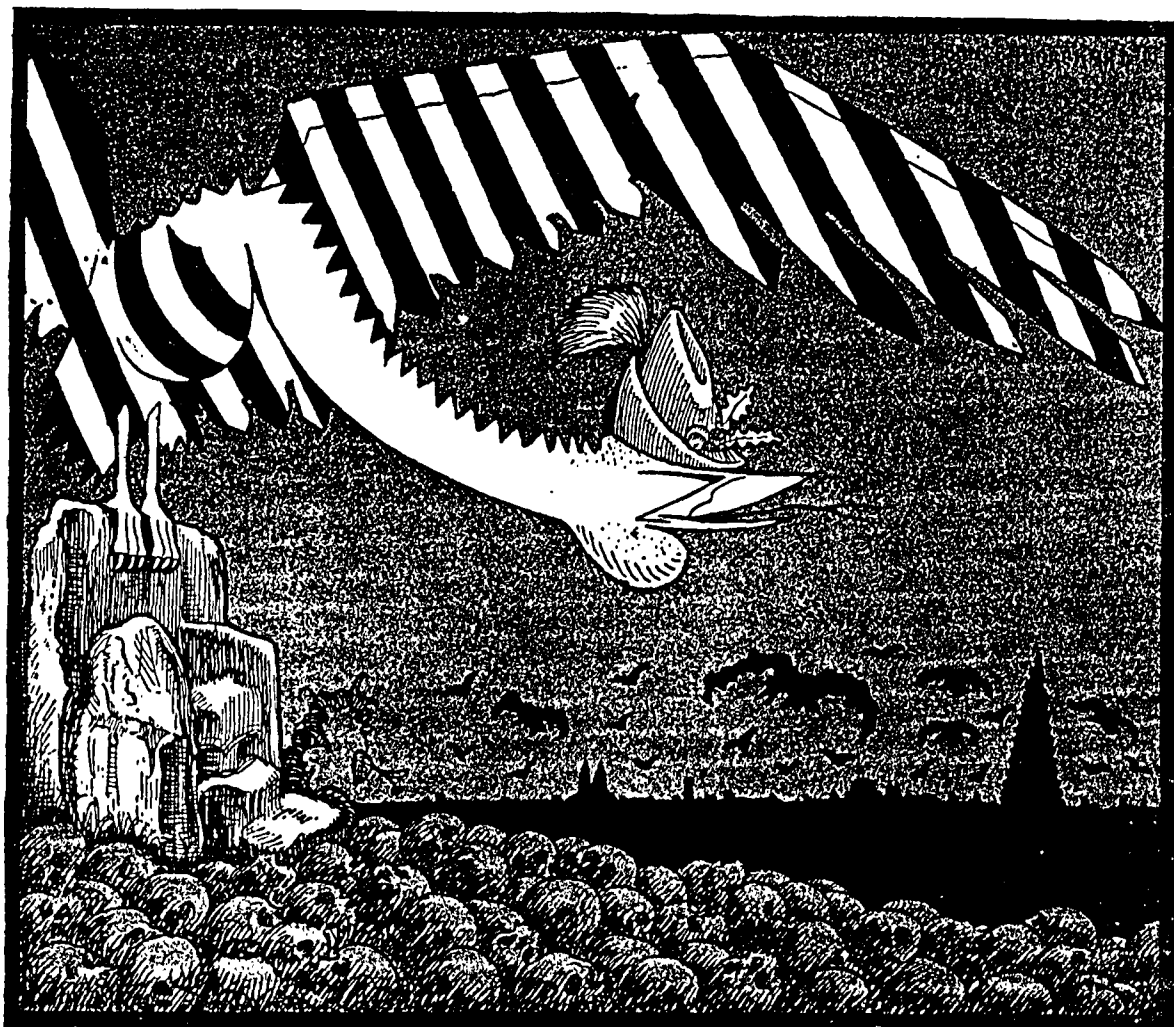
²⁶ J. Pogačnik, *Slovensko zamejsko in zdomsko slovstvo*, Trst 1972, 64.

²⁷ L. Detela, *Povojni slovenski koroški pesniki in pisatelji*, Celovec 1977.

²⁸ L. Detela, *Stiska in sijaj slovenskega kneza*, Celovec 1989, 49.

Tužni Korotan

Rlsal Franc Podrekar.

Pozdrav z Gosposvetskega polja.

Kurent, 25. 2. 1919

cira znamenito stalinsko *Kratko zgodovino VKP(b)*, razlage preteklosti v njej pa s svojo prostodušnostjo in neznansko lahkotnostjo tudi močno spominjajo na to uspešnico, ki sodi v žanr politične šundliterature. Najboljši – oz. najmanj slabi – del Rudolfove knjige so ilustracije Tomaža Lavriča, medtem ko je sam tekst “konformistično nekonformističen”. Tisto, kar naj bi bila ironija – da je avtorjev vzornik Matej Bor²⁹, ki se je (“kod nas pa i šire”) proslavil s svojimi venetološkimi domislicami (resen človek jih lahko bere zgolj kot postmodernistični enciklopedični roman, le da je veliko bolj štorasto napisan kot npr. svoj čas toliko v nebo kovani Pavi-

čev Hazarski rečnik) –, je žal resnica. Še najbolj se karantanski mit kot mit “narodne bolečine” (zaradi domnevne izgube nacionalnega ozemlja v Vzhodnih Alpah) demontira v temle pasusu:

“Vsakdo, ki je kdaj pisal zgodovino slovanskih narodov, neprestano toži nad strahotno zarezo, ki jo je povzročil vdor Nemcev na področja Slovanov. Ampak te tožbe so posledica narodnostnih bojov v devetnajstem stoletju, ko so zgodovine nastajale.

V resnici se je slovenščina pokazala kot uničujoče kvaliteten jezik, ki je izrinil in pomečkal kot

valjar številne izpeljanke iz latinščine, ducate raznih romunščin, vsesal razne ilirščine in venetščine, jih uredil po svojih gladkih in tekočih načelih, uničil vrsto mongolskih in turških jezikov in celo vrsto germanskih." (Da se lahko človek vsaj malo namuzne ob teh besedah, mora poznati prepričanje jadikujočih slovenističnih brambovcev s samozvanim "jezikoslovcem vodnikom" Jožetom Toporiščem na čelu, kako da slovenščina v veliki meri sodi med t. i. "poražene jezike", ki se povsod samo umikajo pred "pritisikom" tujih govoric!)"³⁰ Neduhovita parodija se pač ne more odpustiti nikomur – celo Frančku Rudolfu ne. Vsi slogi pisanja so dovoljeni, samo dolgočasni ni!

Pri Dimitriju Ruplu (rojen 1946) se najdejo posamezne evokacije davnih karantanskih zgodb v okvirih postmodernistično zasnovane proze (zlasti znameniti pasus o Ingu iz Spreobrnjenja Bavarcev in Karantancev – roman Levji delež, 1989, "peresna knjiga za težke čase" Zakaj je svet narobe?, 1987), vendar je kakšno prehudo poi-gravanje z zgodovino najbrž preprečilo avtorjevo skrajno konstruktivno stališče do nacionalnih teženj Slovencev v 2. pol. osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. st.: pisatelj je namreč bil eden vodilnih glasnikov slovenske demokracije in neodvisnosti (postal je tudi prvi zunanji minister neodvisne slovenske države). V takih časih se t. i. narodne svetinje pač ne relativizirajo. Narodnostni moralizem je itak bil od nekdanj značilen za etično zavest slovenske literature in se je uveljavil tako v elitni kot trivialni književni produkciji. Skozi prvo se je definiral, skozi drugo pa razširjal. Tako se je največja demitizacija Karantanije na Slovenskem izvršila ne v literaturi, ampak v historiografiji: Grafenauerjev koncept zgodovine slovenskega naroda oz. zgodovine Slovencev je bil v zadnjem času presežen s konceptom slovenske zgodovine Petra Štiha (rojen 1960).³¹ Zgodovinarji si ne zastavljajo več vprašanj, kaj to ali ono zgodovinsko dogajanje pomeni za današnje stanje, temveč kaj pomeni za zgodovino in v zgodovini. Preteklost

puščajo preteklosti, minulost minulosti in je ne lastninijo za današnjost (se pravi v imenu današnjih interesov). S tem ne prihaja do odpovedovanja nekdanjosti, kakor občasno precej glasno menijo ljudje "starega kopita", temveč do njene celovitejšega razumevanja in sprejemanja.

V slovenski glasbeni umetnosti se s karantanskim mitom ukvarjata dve kompoziciji: opera Rista Savina Gosposvetski sen in kantata Franceta Cigana Ustoličenje karantanskega kneza. Friderek Širca (1859 – 1948), ki si je zaradi vojaške službe v avstro-ogrski armadi (dosegel je celo stopnjo generalmajorja topništva) moral izbrati umetniški psevdonim Risto Savin, je začel komponirati svoj Gosposvetski sen leta 1921, premiera pa je bila dve leti pozneje v ljubljanski operno-baletni hiši.³² Zaradi jugoslovanskega poraza na koroškem plebiscitu 1920 je bila tema kompozicije sila aktualna. Zgodba libreta sega v čas koroškega vojvode Bern(h)arda Spanheimskega, se pravi v prvo polovico 13. stoletja. Vojvoda, ki je po pričevanju Ulricha Lichtensteinskega v nekem protokolarnem opravilu uporabil tudi slovenski jezik, je objekt zapeljevanja dveh žensk: na eni strani je dobrosrčna hčerka češkega kralja Otokarja Juta, na drugi pa lepa, a naduta Margareta Andeška. Seveda zmaga dobrot, z njo pa tudi "slovanska vzajemnost", nakar se vse srečno konča z Bern(h)ardovim ustoličenjem. Zanimivo je, da se je Savin v svoji nacionalno najbolj angažirani operi bolj kot v drugih naslonil na Wagnerja, ki je zaradi svojih tekstov veljal za germanskega skladatelja par excellence. Še večji paradoks pa je, da je skladatelj libreto začel pisati kar v nemščini, ker knjižne slovenščine ni dobro obvladal. Za končno redakcijo besedila in prevod v slovenski jezik je poskrbel Fran Roš.

Tudi slovenske likovne umetnike je karantanski mit vzpodbudil k ustvarjanju. Že v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske (1689) se najde podoba ustoličevanja koroškega vojvode. Okoli leta 1860 je Marko Pernhart (1824 – 1871) upodobil knežji kamen na njegovem historičnem mestu pri Krnskem gradu. Obred ustoličevanja pa sta naslikala Gojmir Anton Kos (1896 – 1970) in Kiar Meško (rojen 1936). Pri Slovencih historič-

²⁹ F. Rudolf, *Kratka zgodovina Slovencev. Legenda o strukturi*, Ljubljana 1990, 210.

³⁰ F. Rudolf, n.d., 84. Seveda Franček Rudolf tudi izrecno omenja zagnanega slovničarja Toporišča. Takole pravi: "Z dr. Jožetom Toporiščem bi v starili Atenali naredili isto kot v starem Rimu ali Napoleonovem Parizu: ne bi ga poslušali." (*Kratka zgodovina Slovencev*, str. 45)

³¹ Prim. P. Štih, V. Simoniti, *Slovenska zgodovina, Celovec-Ljubljana 1995*.

³² Glej J. Sivec, *Opera skozi stoletja*, Ljubljana 1976, 323. Treba je opozoriti, da se je Savin v svojih operah posvetil kar trem slovenskim mitom: mitu lirepenenja v Lepi Vidi, karantansko-koroškemu mitu v Gosposvetskem snu in mitu kmečkih uporov v Matiji Gubcu.

no slikarstvo sicer ne premore velikega števila del (še največ so se mu posvečali Anton Karinger, G. A. Kos, Slavko Pengov in Kiar Meško), vendar pa njegove tehtnosti in kvalitete ni mogoče zanikati. Gojmir Anton Kos, ki je bil sin zgodovinarja Franca Kosa (in seveda tudi brat zgodovinarja Milka Kosa), je v letih 1939 – 1940 naslikal tri velike kompozicije z zgodovinsko tematiko: Umestitev na Gosposvetskem polju, Boj pri Krškem in Prihod Slovencev (pozneje je ovekovečil še ustanovni kongres Komunistične partije Slovenije). Kos je v monumentalnem slogu upodobil obredni pogovor med svobodnim kmetom, ki sedi na knežjem kamnu, in vojvodovim spremstvom. Gre torej za dogajanje, ki je vse do ugasnitve obreda 1414. leta bilo zaznamovano s slovenskostjo. Slikar je izbral zelo umirjeno barvno lestvico, ki poudarja slovensost trenutka. Tudi ljudje na sliki se očitno povsem zavedajo zgodovinske pomembnosti dogajanja, ki so mu priča. Drža njihovih teles izraža dostojanstvo.

Nekoliko drugače je k motivu ustoličevanja pristopil Kiar Meško. Njegove slike Ob knežjem kamnu pri Krnskem gradu, Obred, ki nima para na svetu in Iz kronike: 1. september 1286 so mnogo manjšega formata kot Kosove zgodovinske podobe (Meškova platna merijo 45 x 55 cm). Nastale so v prvi polovici devetdesetih let in so del obsežnejšega ciklusa na temo zgodovine slovenskega prostora (od Noriškega kraljestva dalje). Na sliki Ob knežjem kamnu se mnogo opazneje kot pri Kosu pojavljajo živali – tudi takšne, ki nimajo svojega mesta v obrednem dogajanju (npr. pes – na sliki Obred, ki nima para na svetu, pomenljivo ovohava h knežjemu kamnu zgrinjajoče se ljudi; na sliki Iz kronike: 1. september 1286, kjer je upodobljen že ustoličeni vojvoda, pa pes spi!).³³ Meško je za razliko od Kosa naslikal vso družbo: od otrok oz. pritlikavcev (v izstopajočih živih barvah) do vitezov v slovesni črnini in žensk oz. dam v belih oblekah (pri Kosu je lepši spol odrinjen na obrobje slike!). Mnogo bolj razgibani so tudi obrazi. Vsekakor Meškove slike "nagovarjajo" večji krog ljudi kot Kosova upodobitev ustoličevanja, ki je v prvi vrsti namenjena reprezentiranju zgodovin-

skosti, manj pa je v njej vsega in vsakršnega življenja. Meškov karantanški mit skratka živi – in kar je najpomembnejše: živi tu in zdaj. Za nas.

Zusammenfassung

Der karantanische Mythos in der slovenischen Kultur

Karantanien hat seit A.T. Linhart (1756 – 1795) seinen Platz im Studium der slovenischen Nationalgeschichte, einen richtigen Geschichtsmythos hat daraus allerdings erst Bogo Grafenauer (1916-1995) gemacht, der im Jahre 1952 eine äußerst umfangreiche Studie auf dem Buchmarkt lancierte, die den Titel trug: Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanških Slovencev. [Die Einsetzung der Kärntner Herzöge und der Staat der Karantaner Slovenen, Anm. d. Übers.]. Der deutsche Paralleltitel des Buches lautet kennzeichnenderweise anders, nämlich: Die Kärntner Hezogseinsetzung und der Staat der Karantanerslawen. Grafenauer machte also aus Karantanien bewußt einen slovenischen staatsbildenden Mythos "für den Hausgebrauch", wobei er ständig und heftig mit den deutschen Mythen über die Kärntner Geschichte polemisierte. Bei der Einführung slovenischer Banknoten, auf denen das Symbol der karantanischen Staatlichkeit – der Fürstenstein – abgebildet war, protestierte Grafenauer im österreichischen Fernsehen paradoxerweise gegen eine solche Betonung der Kontinuität der slovenischen Staatlichkeit vom frühen Mittelalter bis heute, obgleich seiner Deutung der Vergangenheit ein Großteil des Verdienstes für das Verständnis der einstigen karantanischen Rituale und Denkmäler zukommt, als der unmittelbaren Vorgänger der Bestrebungen und Ideale der Generation der Slovenen des 20. Jahrhunderts. Bezeichnenderweise versuchte Grafenauer als ideologisch stark vorbelasteter Historiker wagemutige Parallelen zwischen den spätmittelalterlichen und den frühneuzeitlichen Bauernaufständen sowie dem Volksbefreiungskrieg bzw. auch der Volksrevolution 1941- 1945 zu ziehen (im Aufsatz Die Volksbefreiungsfront – Erbe der freiheitsliebenden und fortschrittlichen Bewegungen in der Geschichte des slovenischen Volkes, 1966), sodaß die Schaffung eines staatsbildenden karantanischen Mythos in seinem wissenschaftlichen Werk kein Einzelphänomen ist.

³³ Ker je bil koroški vojvoda louski mojster države in je kot tak moral priskrbeti pse za cesarski lov, je pojavljanje te živali na Meškovi sliki tudi zgodovinsko pomenljivo, čeprav v samem obredu ustoličevanja ni imela kakšne vloge

Die slovenischen Literaten behandelten Karantanien seit der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts als ein wichtiges Kapitel der slovenischen Nationalgeschichte. France Prešeren (1800 – 1849) sah im Kampf zwischen Christen und Heiden im 8. Jahrhundert den Beginn der slovenischen nationalen Tragödie; die damaligen Bruderkämpfe, die seiner Meinung nach die Christen angefeindet hatten, führten dazu, daß man Fremden untertan wurde. Jovan Vesel Koseski (1798 – 1884) sah in Karantanien, bzw. in seiner Vergangenheit, eine Stütze für die historische Begründung der slovenischen nationalen Aspirationen im 19. Jahrhundert. Anton Aškerc schloß sich in der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts im großen und ganzen Prešerens Verständnis der slovenischen Vergangenheit an, und das Mißfallen an den ersten heimischen Christen steigerte noch der Literat Janez Trdina (1830 – 1905), der in den Salzburger Missionaren auch Agenten und Spione der bayrischen Regierung erblickte, womit er die politische Dimension der christlichen Mission in den Ostalpen im 8. und 9. Jahrhundert betonte. Solchen Auslegungen widersetzten sich die slovenischen katholischen Schriftsteller (Josip Valentin Gruden, Peter Bohinjec), die zu Beginn des 20. Jahrhunderts den Unterschied zwischen fremden Missionaren bzw. fremder Kirchenherrschaft einerseits und fremdem Adel andererseits unterstrich, der in den Ostalpen im Mittelalter angeblich gar eine deutschnationale Politik betrieben habe.

Nach der jugoslawischen Niederlage beim Kärntner Plebiszit im Jahre 1920 erschien die karantanisch-kärntnerische Geschichte den slovenischen Autoren als eines der tragischsten Kapitel der nationalen Überlieferung. In Abhandlungen über den karantanischen Mythos begegnet man insbesondere elegischen Stimmungen (Fran Eller), hie und da aber auch einen irredentistischen Unterton (der General und Dichter Rudolf Maister-Vojanov), der darauf aufmerksam machte, daß die Nordgrenze Jugoslaviens möglicherweise nicht endgültig ist. Nach dem zweiten Weltkrieg verschwinden solche Gedanken rasch aus der qualitativ am höchsten stehenden slovenischen Literatur, Kärnten wird zu einer häufig gebrauchten Metapher für das slovenische tragische Lebensgefühl (die Dichter Janez Menart und Ervin Fritz). Deshalb ist die frühe karantanische Geschichte eine wichtige Inspirationsquelle für literarisch Schaffende aus den

Reihen der slovenischen nationalen Minderheit in Kärnten bzw. für die slovenischen Literaten, die nach dem zweiten Weltkrieg in Österreich lebten (Metod Turnšek). In der jüngeren Generation dieser Literaturschaffenden zeigen sich einzelne neue Elemente im Verständnis der "Kindertage" der slovenischen Geschichte (Lev Detela) die klaustrophobische Haltung gegenüber den ersten slovenischen Christen und den Salzburger Missionaren ist nun nicht mehr zu spüren.

Modernistische und postmodernistische literarische Paradigmen haben den karantanischen Mythos in Slovenien nicht demontiert; noch am ehesten ist ein solcher Versuch in der Kurzen Geschichte der Slovenen von Franček Rudolf zu bemerken (geboren 1944), der mit seinem Titel und der Leichtigkeit seiner Erklärungen an einen Bestseller aus dem Genre der politischen Schundliteratur erinnert – Stalins berühmte Kurze Geschichte der Kommunistischen Partei der Sowjetunion (B)*. Wahrscheinlich wollten die slovenischen Schriftsteller aufgrund eines sehr positiven Verhältnisses zu der slovenischen Staatlichkeit und den slovenischen politischen Forderungen, die sie zum Großteil auch selbst formulierten, in der Zeit der dramatischen Geburt des unabhängigen Slovenien nicht mit sog. nationalen Heiligtümern spielen, zu denen natürlich auch der karantanische Mythos zählte. Dies ist vor allem in der Behandlung der karantanischen Geschichte im literarischen Werk Dimitrij Rupels spürbar, des ersten Außenministers des unabhängigen slovenischen Staates (seine Literatur gehört größtenteils bereits postmodernistischen Paradigmen an).

Auch in der Musik und der bildenden Kunst begegnet man Darstellungen des karantanischen Mythos (aus seinem Rahmen übte auf die slovenischen Schriftsteller vor allem das Ritual der Einsetzung der Fürsten bzw. ihrer Nachfolger, der Kärntner Herzöge, eine starke Anziehungs kraft aus, was aufgrund der Tatsache, daß dabei die slovenische Sprache verwendet wurde, freilich verständlich ist). In der Musik ist vor allem die Oper Risto Savins zu nennen (sein richtiger Name war Friderik Širca, 1859 – 1948), die 1923 in Ljubljana aufgeführt

* Die bolschewistische Vsesojuznaja Kommunističeskaja Partija (bol'sevikov) [VKP (b)], Anm. d. Übers.

wurde. Inhaltlich reicht die Oper ins 13. Jahrhundert, in die Zeit des Kärntner Herzogs Bernhard von Spanheim, von dem bekannt ist, daß er auch die slovenische Sprache gebrauchte. Savin verwob in die romantische Erzählung über seine Heirat auch seine Betonung der slavischen Wechselseitigkeit. Besonders interessant ist die Tatsache, daß sich der Komponist in dieser seiner national sehr engagierten Oper auf die ästhetischen Ideale Richard Wagners stützte, der wegen seiner Texte auch in Slovenien als der germanische Komponist par excellence galt. Savin, der aufgrund seines Dienstes in der österreichisch-ungarischen Armee (er erreichte sogar den Rang eines Generalmajors) die slovenische Literatursprache nicht gut beherrschte, schrieb das Libretto zunächst in deutscher Sprache, die slovenische Version erstellte dann Fran Roš. In der Malerei ist Gojmir Anton Kos (1896 - 1970) und Kiar Meško (geboren 1936) zu nennen, die jeder auf seine Weise die Einsetzung der Kärntner Herzöge darstellte. Kos stellte kurz vor dem Zweiten Weltkrieg auf monumentale Art und Weise das rituelle Gespräch zwischen dem Freibauern, der die Einsetzung vornahm, und

dem Gefolge des Herzogs dar; dieses Gespräch fand bis zum Verlöschen des Rituals im Jahre 1414 in slovenischer Sprache statt. Er wählte eine gedämpfte Farbpalette, welche die Feierlichkeit und die nationale Repräsentativität des Ereignisses unterstreicht (auch das große Bildformat spricht auf seine Weise von der Tendenz des Künstlers). Auf der anderen Seite stellte Meško auf seinen Bildern viel kleineren Formats die mittelalterliche Gesellschaft in ihrer Gesamtheit dar (von Rittern, Damen und Kindern bis zu den Tieren) und betonte damit die Lebendigkeit der karantanischen Tradition. Sowohl Kos' als auch Meškos Darstellung der Einsetzung sind Teile eines größeren Zyklus von Bildern aus der Geschichte des slovenischen Raumes, ihr künstlerischer Wert ist unbestritten. Meško unterstreicht besonders die Einzigartigkeit des Rituals im mittelalterlichen Kontext (eines seiner Bilder, auf denen die Einsetzung dargestellt wird, trägt den bezeichnenden Titel Ritual, das auf der Welt nicht Seinesgleichen hat; dies bezieht sich auf ein Schreiben des berühmten Humanisten und Papstes Aeneas Silvius Piccolomini im 15. Jahrhundert).